

Олександр Кузьмін
кандидат історичних наук,
доцент, декан історичного факультету
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

ЗВІД ПАМ'ЯТОК ЖИТОМИРЩИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ (ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД)

Перші друковані пам'яткознавчі відомості з історії та духовної культури Волині – Житомирщини містяться в дослідженнях А. Андріяшева, В. Антоновича, П. Батюшкова, Л. Похилевича [1]. За часів Гетьманату П.Скоропадського було зроблено спробу вивчення національно-культурної спадщини України. На законодавчому рівні впорядкування, облік та охорона пам'яток розпочато з 1923 р., що знайшло своє відображення в Постановах РНК УРСР (з 1946 р. – Ради Міністрів УРСР), згідно з якими затверджено списки пам'яток старовини, історії, культури, мистецтва, археології, а також рекомендовано встановлювати меморіальні дошки на місцях, пов'язаних із важливими історичними подіями [2]. Своїми постановами таку ж роботу провів і Житомирський губвиконком (пізніше облвиконком) [3].

Джерельна

база археологічних досліджень періодів древлянської землі та Київської Русі представлена в колективних збірниках праць «Археологія Української РСР» Т. 3 – К., 1975; «Древнерусские княжества X-XI вв». – М., 1975 та публікаціях В. Гончарова, М. Кучера, Б. Рибаківа, І. Русанової, М.Тихомирова [4]. Опис найважливіших історичних місць Житомирщини, увічнення в пам'ятках подвигу її звитязців уміщено на сторінках загальноукраїнських видань [5]. У цьому ж ключі опублікували авторські праці В. Волковинський, В. Голіков, І. Ігнатків, А. Катренко, Ю. Коляда, В. Кучер, Г. Логвин, А. Мансурова, С. Павловський, П. Тронько, Д. Янко [6].

Зруйновані в 1941-1943 рр. пам'ятки всіх типів, а також тимчасові поховання радянських воїнів, партизанів, підпільників, мирних громадян – жертв нацизму потребували відтворення на впорядкування. 1 квітня 1944 р. РНК УРСР і ЦК КП(б)У прийняли постанову «Про благоустрій могил і увічнення пам'яті воїнів, які полягли в боротьбі за визволення і незалежність Радянської Вітчизни» [7].

Посилено увагу до охорони та збереження історичної спадщини українського народу у зв'язку з організацією в 1966 р. Всеукраїнського та регіональних осередків ТОПІК (товариство охорони пам'яток історії та культури). Перші вагомі підсумки його роботи були закріплені в квітні 1970 р. Постановою Ради Міністрів Української РСР «Про охорону пам'яток історії та культури» та Постановою ЦК Компартії України і Ради Міністрів Української РСР (1975 р.) «Про спорудження пам'ятників на честь героїчного подвигу радянського народу у Великій Вітчизняній війні

1941-1945 рр.» [8]. На базі Закону СРСР від 29 жовтня 1976 р. «Об охране и использовании памятников истории и культуры» 8-ю сесією Верховної Ради УРСР від 13 липня 1978 р. прийнято Закон «Про охорону і використання пам'яток історії та культури», які послужили відправними для подальшого законодавства в цьому напрямку [9]. 2003 р. за розпорядженням голови обласної державної адміністрації утворено обласну редколегію з підготовки тому Зводу пам'яток історії та культури України в Житомирській області. Її науково-редакційною групою видано 13 випусків про 17 міст і районів області: «Пам'ятники і пам'ятні місця історії та культури

Житомирщини» та «Пам'ятники і пам'ятні місця Голокосту на Житомирщині в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.)» – Житомир, 2002-2008. У частині опису поховань радянських воїнів, партизанів, підпільників, мирних громадян зазначеного періоду використано об'ємний матеріал фондів Житомирського обласного державного архіву та комп'ютерної роздруківки Центрального архіву Міністерства оборони Російської Федерації [10].

Вивченню історичних місць та їх увічненню доклали зусиль місцеві історики та краєзнавці, що знайшло своє втілення в опублікованих ними колективних працях [11], а також авторських дослідженнях М. Горба, Г. Григор'єва, Г. Денисенка, Ю. Каповського, Б. Кругляка, О. Кузьміна, Г. Мокрицького, О. Опанасюка, Д. Панчука, І. Рибачка та ін. [12]. Узагальнювальний матеріал про стан дослідження пам'яток історії та культури в Житомирській області міститься в бібліографічних довідниках [13].

Література:

1. Андрияшев А. М. *Очерки истории Волынской земли с древнейших времен до конца XIV столетия.* – К., 1887; Антонович В. Б. *Археологическая карта Волынской губернии.* – М., 1800; Батюшков П. П. *Волынь: Исторические судьбы Юго-Западного края.* – СПб.: 1888; Похилевич Л. *Сказания о населенных местностях Киевской губернии или статистическая, историческая и церковная заметки о всех деревнях, селах, местностях и городах в пределах губернии находящихся.* – К., 1864.
2. *Збірник нормативних актів РНК та Ради Міністрів УРСР* – К., 1970.
3. *Социалистическое строительство на Житомирщине: Сб. документов и материалов* – К., 1983.
4. Гончаров В. К. *Роботи Волинської експедиції 1948 р. // Археологічні пам'ятки УРСР. Т. Ш. Ранні слов'яни і Київська Русь.* – К., 1952; Кучер М. П. *Нові дані про городища Житомирщини // Археологія.* – 1982. № 41; Рibaков Б. А. і др., *Археологические открытия 1976 года. Древнерусские памятники в зонах новостроек на р. Случь.* – М., 1977; Русанова И. П. *Работы древлянского отряда // Археологические открытия.* – М., 1967; Тихомиров М. Н. *Древнерусские города: Изд. 2-е.* – М., 1956.
5. *Визначні місця України. Путівник: Вид. 2-е.* – К., 1961; *Пам'ятники України (журнал за 1970-1989 рр.); Украина туристическая: Памятники Житомирской области* – К., 1986; *Історія Української РСР. У 8-ми т., 10-и кн.. Т. 1-8 (Географічний покажчик про пам'ятки областей України).* – К., 1977-1978; *Підсумки та завдання охорони досліджень пам'яток українського козацтва.* – Вип. 5: 3б. наук. праць. – К., 1996; *По місцях комсомольської слави* – К., 1959; *Памятники Великой Отечественной войны.* – М., 1975; *Книга Памяти о советских воинах, погибших в Афганистане. В 2- т. Т.1.* – М., 1995, Т. 2 – М., 1998; *Чорні тюльпани. Афганський мартиролог України. Вип. 1.* – К., 1999.
6. Волковинський В. М., Шаталіна В. Є. *З історії спорудження в Українській РСР пам'яників борцям за владу Рад // УІЖ.* – 1978. – № 1; Голиков В. А. *Подвиг народа. Памятники Великой Отечественной войны 1941-1945.* – М., 1984; Игнаткин И. А. *Охрана памятников истории и культуры. Справочное пособие.* – К., 1990; Катренко А. М. *Увічнення в Українській РСР революційних*

- подій та діячів до пролетарських етапів визвольного руху // УІЖ. – 1974. – № 1; Коляда Ю. Етапи слави трудової // Соціалістична культура, – 1984. – № 2; Кучер В. І. Партизанські краї і зони на Україні в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1944). – К., 1974; Логвин Г. Н. Памятники искусства Советского Союза. Украина и Молдова. Справочник-путеводитель – М., – Лейпциг, 1982; Мансурова А. М. Памятники водительской славы на Украине // Автодорожник Украины. – 1985. – № 1; Павловський С. С. Украина туристская. Фото-путеводитель. – К., 1986; Тронько П. Г. Труд – подвиг. Пам'ятники трудової слави на Україні. – К., 1982; Янко Д. Г. Пам'ятники і монументи України. 1812-1982. Альбом. – К., 1982.
7. Законодавство про пам'ятники історії та культури: 36. нормативних актів – К., 1970.
 8. Збірник постанов і розпоряджень Уряду УРСР. – К., 1975. – № 2.
 9. Справочник партийного работника. Вып. 17 – М., 1977; Культурне будівництво в Українській РСР: 36. Документів: У 2-х т. – К., 1980.
 10. ДАЖО. – Ф. 2636, оп. 1, спр. 316. – Списки советских воинов и партизан, погибших во время Великой Отечественной войны и их захоронениях; Ф. 6518, оп. 1, спр. 1-27. – Материалы паспортизации воинских захоронений, партизан, мирных жителей по Житомирской области.
 11. Історія міст і сіл УРСР. Житомирська область. – К., 1973; Житомирщина. Довідник. – К., 1969; Житомирщина. Довідник-путівник. – К., 1974; Пам'ятники археології, історії та монументального мистецтва. Енциклопедія Житомира. – Т. 2, Кн. 1 (За заг. ред. Г. Мокрицького). – Житомир, 2009; Житомирська область. Туристська карта. – К., 1984; Пам'ятні місця Житомирщини періоду боротьби за владу Рад. Маршрути екскурсій. – Житомир, 1985; Пам'ятні місця Великої Вітчизняної війни на Житомирщині. – Житомир, 1983.
 12. Горб М. Г. Пам'ятники виробничої діяльності на Житомирщині // Житомир в історії Волині й України – Житомир, 1994; Григор'єв Г. Оберігати історичні пам'ятники (про пам'ятники історії і культури, знищені фашистами за роки окупації) // Радянська Житомирщина. – 1950. – 6 травня; Денисенко Г. І., Денисенко Г. Г. Пам'ятники и памятные места, связанные с деятельностью подпольных организаций и партизанским движением в Житомирской области в годы Великой Отечественной войны // Пам'ятники истории и культуры Житомирской области: Материалы к Своду памятников истории и культуры Украины. – Вып.9. – К., 1991; Каховський Ю. Л., Лев С. О., Павлов О. О. Житомирщина. Довідник-путівник. Вид. 2-е. – К., 1974; Кругляк Б. А. Памятники и памятные места Житомирщины. – Житомир, 1978; Кузьмін О. С., Ференець О. П. Революційна, бойова і трудова слава у пам'ятниках Житомира. – Житомир, 1984; Мокрицький Г. П. Всі вулиці Житомира. Енциклопедія. Кн., 1. – Житомир, 2007; Опанасик О. Є., Каховський Ю. Л. Житомир: Що? Де? Як? Фото-путівник. – К., 1982; Панчук Д. О. Житомирщина. Фотоальбом. – К., 1985; Рибачок І. М. Житомирська область: Географічний нарис. – К., 1959.
 13. Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник – К., 1987; Беляєва Т. Є., Костира В. І., Патока В. В. Визначні і пам'ятні місця України: Рекомендований бібліографічний

показчик – К., 1984; Балицкая Л. А. Библиографический указатель документов, материалов и библиографических пособий о памятниках истории и культуры Украинской ССР. – К., 1983; Літопис Житомирщини: Бібліографічний показчик (1969-1985). – Житомир, 1972-1986; Памятники истории и культуры Житомирской области: Библиографический указатель. – Житомир, 1987.